

Aanduiding van ankerplaats 'Zennegat en Battenbroek'

Code : A10063 / 01

1. Benaming van de ankerplaats + ligging

De ankerplaats 'Zennegat en Battenbroek' is gelegen op het grondgebied van Mechelen, Rumst en Willebroek, provincie Antwerpen. De totale oppervlakte bedraagt 681,65 ha.

2. Een aflijning van de ankerplaats op schaal 1/25.000 die de grenzen ervan aangeeft

Zie kaart 1

3. Nummer ankerplaats uit landschapsatlas

A10063

4. Situering

De ankerplaats 'Zennegat en Battenbroek' is gelegen op grondgebied van de gemeenten Mechelen, Rumst en Willebroek aan de samenvloeiing van Zenne, Dijle en Nete in de Vlaamse Vallei. De begrenzing wordt gevormd door de Tiburstraat en de Nete in het noorden, de autosnelweg E19 Brussel-Antwerpen, het industriegebied-Noord en de Dijle in het oosten, de bewoning van Mechelen in het zuidoosten, de Gentsesteeweg en de bewoning van Heffen in het zuiden en zuidwesten, de Steenweg op Heindonk, de Beenhouwerstraat en Kleine Bergen in het westen en noordwesten.

De totale oppervlakte van de ankerplaats bedraagt ruim 680 hectare. Meer dan viervijfde hiervan werd reeds officieel als landschap beschermd, het landschap "Zennegat-Battenbroek", dat omwille van praktische en administratieve redenen in 5 fasen werd beschermd:

- Zennegat-Battenbroek fase I op 9 september 1980;
- Zennegat-Battenbroek fase II op 30 mei 1984;
- Zennegat-Battenbroek fase III op 2 juni 1992;
- Zennegat-Battenbroek fase IV op 22 oktober 1990;
- Zennegat-Battenbroek fase V op 18 oktober 1993.

Met de bescherming van het landschap "Zennegat-Battenbroek" wordt beoogd de landschappelijke kwaliteiten van dit rivierenlandschap te beschermen en verder te versterken. Deze kwaliteiten of landschapswaarden worden in de betreffende beschermingsbesluiten gedefinieerd als esthetische, historische en natuurwetenschappelijke waarden.

Naast deze beschermde landschappen worden **binnen de ankerplaats** 'Zennegat en Battenbroek' het beschermde monument "Kasteel Tibur" ten noorden van de Nete en zijn directe omgeving (Oude Netearm) opgenomen en het polderlandschap ten oosten van het dorpscentrum van Heindonk en ten noorden van het dorpscentrum van Hooiendonk.

Beschermde monumenten

Kasteel Tibur

Het kasteel Tibur (Tiburhof) werd op 16 juli 1987 als monument beschermd om reden van historische en artistieke waarde (art. 1 van het beschermingsbesluit). Het park en de aanhorigheden rond het kasteel werden op dezelfde datum als dorpsgezicht beschermd (art. 2 van het beschermingsbesluit van 16 juli 1987). Het huidige kasteel betreft een laat-classicistisch bouwwerk van 1807, gebouwd ter vervanging van een ouder kasteel in hetzelfde domein.

Hooghuis, Hogeweg 253 (18 november 1991)

Het Hooghuis is een vermoedelijk Spaans fort dat deel uitmaakte van een reeks controle- en verdedigingsposten ten noorden van Mechelen. Thans is het een L-vormig hoevecomplex bestaande uit een hooghuis, een langschuur en een woonstalhuis als verbinding tussen beide.

Beschermde dorpsgezicht

Domein rond Tiburhof (16 juli 1987)

De omringende tuin (park) van het kasteel maakt deel uit van het architecturale concept en werd om ondermeer deze reden als dorpsgezicht beschermd. Het park werd in dezelfde periode als de bouw van het kasteel aangelegd met nadruk op een axiaal perspectief: grote bouwpartijen aan de zijanten (bepleisterde hoeve met schuur, oranjerie en koetshuis), open grasveld vóór het gebouw, waterpartijen achter het gebouw en een ommuurde moestuin.

Schuur en verbindinggebouw tussen schuur en Hooghuis, Hoge weg 253 (16 juli 1987)

Omwille van de esthetische waarde werden de schuur en verbindinggebouw bij het Hooghuis als dorpsgezicht beschermd.

Grenzend aan of in de directe omgeving van de ankerplaats komen volgende beschermde monumenten en dorpsgezichten voor:

Beschermde monumenten

Kapel van O.-L.-Vrouw-Ten-Doorn (18 juli 1980)

De kapel dateert van 1643 en werd gebouwd in een traditionele bak- en zandsteenstijl, gelegen op een ca. 1 meter hoog terras met omringende bakstenen muur als bescherming tegen vroegere overstromingen.

Kerkhof Sint-Amanduskerk Heffen (13 februari 1998)

Het kerkhof van Heffen is volledig ommuurd met een aantal grafmonumenten daterend van de 19de eeuw. De arduinen grafkapel met zuilen van roze graniet van de familie Verschueren en Matthieu uit het eerste deel van de 20ste eeuw is het meest in het oog springend.

Voormalig gemeentehuis Heffen (13 februari 1998)

Het voormalige gemeentehuis van Heffen is een kleine rechthoekige constructie met neotraditionele elementen en werd gebouwd in opdracht van de Mechelse stadsbouwmeester V. Louckx.

Voormalig gemeentehuis Heindonk (12 juni 1986)

Het voormalige gemeentehuis van Heindonk, gelegen tegenover de kerk en de pastorie, was oorspronkelijk de kapel van het augustinesseklooster en werd in 1856 herbouwd tot gemeentehuis. Op 12 juni 1986 werd het gebouw beschermd omwille van esthetische redenen.

Hof ter Linden, Hogeweg 88 (16 juni 1981)

Het kasteel Hof ter Linden dateert uit de periode 1880-1884 en werd omwille van historische en artistieke waarde beschermd.

Beschermde dorpsgezichten

De omgeving van Kapel O.-L.-Vrouw-Ten-Doorn (18 juli 1980)

De omgeving van de beschermde kapel werd omwille van historische waarde als dorpsgezicht beschermd.

Het park rond het Hof ter Linden (16 juni 1981)

Het park rond het kasteel Hof ter Linden bevat naast een aantal oude bomen en een centraal grasperke een dienstgebouw (voormalig koetshuis en paardestallen) en een merkwaardige T-vormige duiventil.

De voorgestelde ankerplaats is voor driekwart van haar oppervlakte gelegen in VEN-gebied nr. 338 'De Samenvloeiing Rupel-Dijle-Nete'. Delen van de oevers van Dijle en Nete behoren tot Habitatrictlijngebied BE2300006 'Schelde en Durme-estuarium van de Nederlandse grens tot Gent'.

Het natuurreservaat Den Battelaer, gelegen tussen Zenne en Leuvense Vaart, werd door de Vlaamse overheid officieel als natuurreservaat erkend, evenals het natuurreservaat Zennegat, voorheen gekend onder de naam Oude Dijle-arm. Het natuurreservaat Oude Nete-arm, gelegen ten noorden van de Nete, werd vooralsnog niet officieel erkend.

In de hoek tussen de Nete en de autosnelweg E19 bevindt zich het domeinbos Meulebeemden., meer dan 30 ha groot, in beheer bij de Vlaamse overheid (Afdeling Bos en Groen). In het zuiden van de voorgestelde ankerplaats, tussen de zandwinningsputten van Heffen en de Gentssteenweg, beheert de Vlaamse overheid (Afdeling Natuur) het natuurreservaat 'Alebeemden'.

De aanduiding als ankerplaats ondersteunt de aanduidingen van VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk), SBZ (Speciale Beschermingszone [Habitatrictlijn]), de doelstellingen van de natuurreservaten, het bosdomein en het algemene standstillprincipe.

5. Omschrijving

Deze ankerplaats is een typisch rivierenlandschap dat bij een eerste blik op de kaarten (zie bijlagen) wordt gekenmerkt door de samenvloeiing van de Zenne, Dijle en Nete. In vroegere tijden, vóór de indijkingen, was dit gebied blootgesteld aan de steeds terugkerende overstromingen, waarbij Battenbroek tot een grote waterpartij werd herschapen. De eerste mensen die in het verleden deze streek bevolkten, moeten erin geslaagd zijn om door het aanleggen van dijken en donken, land op het water te winnen. Zo ontstonden op de hogere gronden of binnen de indijkingen vruchtbare weiden en gronden. Daarbuiten, dichterbij de rivieren toe, bleef het eerder moeras, overgeleverd aan het water.

Op de kaart van De Ferraris (1777) zien we dat het gebied in die tijd werd gekarakteriseerd door onbegaanbaar moeras langs de Nete en Dijle en plaatselijke ontginningen van moeras als akkerland of grasland rondom de kasteeldomeinen. Het domein Battenbroek wordt reeds vermeld, samen met een aantal andere, ondertussen verdwenen, domeinen of landgoederen. Van kasteel Tibur is nog geen sprake. Langs de Nete en Dijle, die op dat moment nog in hun oorspronkelijke bedding liepen, herkennen we een aantal kleinere dijken. Opvallend ook is de sterk meanderende loop van de Zenne.

Bijna een eeuw later (Vandermaelen, 1854) is het landschap volledig ingedijkt en is er sprake van 'de polder van Battenbroeck'. De volledige polder was net als de buitendijkse gebieden en de gronden langs de Zenne in gebruik als gras- of akkerland. Verspreid door het gebied herkennen we enkele kleinere bospercelen. In de noordoostelijke rand van de ankerplaats wordt 'domein Tibur' vermeld.

In het begin van de 20ste eeuw is er nog maar weinig veranderd. Opmerkelijk is wel de rechtgetrokken loop van de Zenne. Vooral in het zuiden en westen van de ankerplaats zijn het wegenpatroon en de perceelsstructuur sterk vergelijkbaar met de huidige situatie. Voor de aanleg van de E19 werden twee zandwinningputten gegraven, waarvan er één gedeeltelijk binnen de ankerplaats ligt. De loop van de Dijle werd rechtgetrokken en ook die van de Nete heeft een wijziging ondergaan. Een aantal afgesneden meanders zijn nog zichtbaar in het huidige landschap en stevige sigmadijken vormen nu een opvallend element beperken de buitendijkse gebieden. Tevens werd een aanzienlijk gedeelte van het gebied beplant met canadapopulieren.

Het gehucht Battenbroek zou ontstaan zijn als eerste vestiging op een kunstmatige hoogte of oude terp. In dat geval kan worden gesteld dat het dateert uit de Frankische tijd. Voor 1328 was het Battenbroek helemaal ingedijkt. De eerste dijken waren slechts magere zomerdijken die elk jaar werden nagezien en verhoogd. Tot vandaag bestaan nog gedeeltes van deze dijken, die echter door een verhoging van de Nete- en Dijledijken hun functie hebben verloren. Het betreft de Weerdsche dijk die zeker teruggaat tot 1230 en de Langen dijk. 'Kasteel Battenbroek' is gelegen binnen een omgracht domein op een lichte verhevenheid, wat mogelijk verwijst naar een zeer oude oorsprong. In 1220 was er reeds sprake van een castrum. Volgens literaire bronnen bevond zich in de 13de eeuw op deze plaats mogelijk één van de vier burchten van Berthouts, die dienst deden als versterking. Vandaag is het een bepleisterd en beschilderd classicistisch landhuis met peristilium en neogotische kapel, dat teruggaat tot 1830 maar herhaaldelijk werd aangepast. 'Kasteel Tibur' wordt omgeven door een ruim park met voor het kasteel uitgestrekte graslanden en erachter bos en een grote vijver. Het kasteelgebouw werd in 1807 opgetrokken in laatclassicistische stijl ter vervanging van een ouder kasteel in hetzelfde domein. De bijhorende hoeve omvat een schuur, oranjerie en koetshuis, allen gemarkeerd door rondbogen en versieringen van zwarte baksteen. Bij de schuur hoort tevens een laat-19de eeuwse duiventoren. De aanpalende

moestuin is bijna volledig ommuurd. Van de overige nog in het gebied voorkomende hoeven vermelden we de 'Polderhoeve', bestaande uit een woonstalhuis met schuur, en minstens opklimmend tot de eerste helft van de 19de eeuw.

De ankerplaats vertoont door de aanwezigheid van de talrijke waterlopen een zeer hoge verscheidenheid aan reliëf en bodemgesteldheid. Ten gevolge van de geleidelijke overgang van kleigronden, over drassige veenbodems naar droge zandgronden, heeft men hier op een eerder beperkte oppervlakte een ruime diversiteit aan abiotische condities. Dit landschap wordt dan ook gekarakteriseerd door een opvallende vegetatiekundige verscheidenheid met hooi- en graasweiden, broekbossen, loofbossen en heel wat kleine landschapselementen. Daarnaast is deze ankerplaats een belangrijk broed-, voedsel- en foerageergebied voor talrijke vogelsoorten. De esthetische waarde van het landschap wordt hoofdzakelijk bepaald door de kleinschaligheid en de afwisseling in structuur. Talrijke kleine landschapselementen, de kasteelparken en oude dijken dragen bij tot het schilderachtige karakter van het geheel. Ruimtelijk-structureel domineren de drie rivieren Dijle, Zenne en Nete, alsook de samenloop ter hoogte van het Zennegat en de Leuvense Vaart. Opvallend ook is de overgang van polder naar rivierduin, met een intacte steilrand, ter hoogte van Heindonk in het westen van het gebied. Met Rumst in het noorden, Walem in het oosten en Mechelen in het zuiden, betekent deze ankerplaats een gaaf bewaard relict van open gebied, direct palend aan de verstedelijkte zone. Anderzijds is het gebied door de steeds oprukkende bewoning, industrie en infrastructuur in een eilandpositie gedrukt. Om de waarden van dit landschap te behouden, moet een voortzetting van deze evolutie ten stelligste worden vermeden.

De beschikbare archeologische informatie binnen de perimeter van de voorgestelde ankerplaats is vrij schaars. Uit de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) zijn voor deze ankerplaats gekend:

- Het kasteel van Tibur;
- Het kasteel Battenbroek;
- IJzertijd- en Romeinse resten ter hoogte van de Oude Dijle-arm;
- IJzertijd- en Romeinse resten ter hoogte van Hooiendonk.

Eenzijds betreft het een aantal monumenten die nu nog zichtbaar zijn in het landschap, anderzijds zijn het toevalsvondsten in het kader van een veldkartering.

Hoewel de archeologische kennis binnen de voorgestelde ankerplaats zeer miniem mag genoemd worden, betekent dit geenszins dat het bodemarchief vrij van archeologie kan verklaard worden. Het betreft louter een lacune in de kennis. Alleszins zal elke ingreep die het bodemarchief zou kunnen verstoren (zeker in de buurt van de vermelde sites), op de gepaste manier archeologisch begeleid moeten worden.

6. De landschapskenmerken die typisch zijn voor de ankerplaats, met inbegrip van de ruimtelijke kenmerken die eigen zijn aan de waarden

Bij een eerste bezoek aan de voorgestelde ankerplaats "Zennegat-Battenbroek" kan het lijken alsof dit rivierenlandschap een lappendeken is van populierenbosjes, struwelen, ruigten, natte graslanden, weilanden, plassen, grachten, slootjes, dijken, hoeven, kasteeldomeinen, ... waarin geen "landschappelijke" structuur te herkennen is. Fysich-morfologisch-pedologisch bestaat de ankerplaats hoofdzakelijk uit vlakke, natte tot zeer natte alluviale (zand)leem en kleibodems met uitzondering van de hoger gelegen donken van Heindonk en Hooiendonk in het uiterste westen van de ankerplaats. Om de leesbaarheid van de tekst en kaart 2 te verhogen, werd het landschap opgesplitst in 6 deelgebieden, waarvan de centrale gelegen grote rivieren de herkenbare grenzen zijn.

- Kasteel Tibur en de Netevallei
- Battenbroek
- Dijlevallei
- Zennevallei
- Heindonk en Hooiendonk
- De grote rivieren: Zenne, Dijle en Nete

1° Kasteel Tibur en de Netevallei:

- a) kasteel Tibur ten noorden van de Nete in de gemeente Rumst (foto 15);
- b) de aanhorigheden: hoeve met schuur, duiventoren onder leien tentdak, oranjerie en koetshuis;
- c) het park met waterpartijen en de ommuurde moestuin;
- d) de Grote Nete;
- e) oude Netearm;
- f) wilgenstruwelen;
- g) historische dijkstructuren;
- h) broekbossen, moeras, ruigten en rietland;

2° Battenbroek

- a) de polder;
- b) historische dijkstructuren en afwateringsgrachten;
- c) populieraanplantingen;
- d) E19-plas;
- e) open weilanden;
- f) bouwkundig erfgoed: kasteel Battenbroek met slotgracht en poortgebouw, kapel en kasteeldreef (foto 3);
- g) het bouwkundig erfgoed :
 - 1) Mechelen, Walem, Battenbroek z.n., Kapel van O.-L.-Vrouw op de splitsing met de Blarenberghlaan;
 - 2) Mechelen, Walem, Battenbroek 20, Polderhoeve (foto 1);
 - 3) Mechelen, Walem, Battenbroek, Kapel (ten Z-W van Polderhoeve) (foto 2);
 - 4) Mechelen, Walem, Battenbroek 22, alleenstaande villa;

3° Dijlevallei

- a) oude Dijlearm (afgesloten meanders);
- b) gehucht Zennegat (aaneengesloten rijhuizen aan beide zijden van de Leuvense Vaart) (foto 10);
- c) Leuvense Vaart (kanaal Mechelen-Leuven) met jaagpaden (Zennegatvaart en Thiebroekvaart) (foto 11);
- d) graasweiden;
- e) historische dijkstructuren;
- f) populieraanplantingen;
- g) poelen en plassen;
- h) rietmoeras, ruigten en wilgenstruwelen (foto 12);
- i) het bouwkundig erfgoed:
 - 1) Mechelen, Hogeweg 253, Hooghuis (voormalig Spaans fort);
 - 2) Mechelen, Zennegatsluis (foto 9);

4° Zennevallei

- a) graasweiden (foto 6);
- b) akkers;
- c) populieraanplantingen (foto 4);
- d) poelen (foto 5);

- e) historische dijken en afwateringsgrachten (foto 7);
- f) bouwkundig erfgoed:
 - 1) Mechelen, Heffen, Hooiendonkstraat 97, Hooiendonkhoeve;
 - 2) Mechelen, Heffen, Hooiendonkstraat 100, paalschuur;

5° Heindonk en Hooiendonk

- a) donk van Heindonk en Hooiendonk (foto 8);
- b) eikenbos;
- c) heiderestanten;
- d) akkers;
- e) afwateringsgrachten;
- f) bouwkundig erfgoed:
 - 1) Willebroek, Heindonk, Kleine Bergenstraat z.n., 't Vossekot (hoeve);
 - 2) Willebroek, Heindonk, Kleine Bergenstraat 8, hoeve;

6° De grote rivieren: Zenne, Dijle en Nete

- a) Zenne (foto 13);
- b) Dijle;
- c) Nete (foto 14).

7. De waarden die tot de aanduiding aanleiding gegeven hebben

Natuurwetenschappelijke waarde

Deze ankerplaats wordt gekenmerkt door een relatief vlak reliëf met beperkte niveauverschillen. Enkel de donken (heuvels) van Heindonk en Hooiendonk liggen zichtbaar hoger in het rivierenlandschap. Ten gevolge van de geleidelijke overgang van natte kleigronden, over drassige veenbodems naar drogere zandgronden, heeft men op een eerder beperkte oppervlakte een ruime diversiteit aan bodemtypen. Dit kleinschalige rivierlandschap wordt dan ook gekarakteriseerd door een opvallende vegetatiekundige verscheidenheid met hooi- en graasweiden, broekbossen, loofbossen en heel wat kleine landschapselementen. Daarnaast is deze ankerplaats een belangrijk broed-, voedsel- en foerageergebied voor talrijke vogelsoorten.

Historische waarde

De perceelstructuur van een groot gedeelte van de ankerplaats is doorheen de geschiedenis relatief stabiel gebleven. Talrijke kleine landschapselementen weerspiegelen tot op vandaag het eeuwenoude kleinschalige patroon. Deze ankerplaats is een belangrijke historische site omwille van de slag van 'Wahlem' (1576), toen de Spanjaarden en de Staten Generaal van het Zuiden het opnamen tegen de geuzen en de Staten Generaal van het Noorden. De historische waarde van het landschap wordt nog verhoogd door het voorkomen van enkele kasteeldomeinen (Battenbroek en Tibur), die reeds op de kaarten van De Ferraris (1777) worden vermeld, oude dijken (Langen dijk en delen van Weerdsche dijk) en enkele hoeven.

Esthetische waarde

De esthetische waarde van het landschap wordt hoofdzakelijk bepaald door de kleinschaligheid en de afwisseling in structuur. Talrijke kleine landschapselementen, de kasteelparken en oude dijken dragen bij tot het schilderachtige karakter van het geheel. Van op de hoger gelegen rivierdijken van Zenne, Dijle en Nete zijn er weidse zichten op het rivierlandschap. De typische kleurschakering van groene weiden, grijsblauwe grachten en slootjes en de donkergroene opgaande struwelen en populierenbossen springt dadelijk in het oog (foto 6). Het gehucht Zennegat, aan de samenvloeiing van de drie rivieren en de Leuvense Vaart is als een baken in het landschap (foto 10). Naast enkele verspreid liggende hoeven is het de enige bebouwde kern in het open landschap. Ook de steilrand in het westen van de ankerplaats is opvallend zichtbaar vanuit de lager gelegen poldergraslanden (foto 8).

Ruimtelijk-structurende waarde

Deze ankerplaats is een rivierlandschap dat ontstaan is door de samenvloeiing van de Zenne, de Dijle en de Nete. Deze 3 rivieren, de Leuvense Vaart, alsook het Zennegat (waar Zenne, Dijle en vaart samenvloeien) zijn de dominerende elementen in het landschap. Opvallend ook is de overgang van polder naar rivierduin, met een intacte steilrand, ter hoogte van Heindonk in het westen van het gebied. Met Rumst in het noorden, Walem in het oosten en Mechelen in het zuiden, betekent deze ankerplaats een mooi relict van open gebied, direct palend aan de verstedelijkte zone.

8. Aanpassingen ten opzichte van de oorspronkelijke fiche van de ankerplaats omwille van nieuwe inzichten

In afwijking van de oorspronkelijke afbakening in de landschapsatlas is ter hoogte van het dorpscentrum van Heffen (tussen Heffen-centrum en de Zenne) een perceel palend aan het kerkhof en de kerk van Heffen uit het voorstel van aanduiding weggelaten. Het betreffende perceel is woonzone op het gewestplan en er werd in 2006 een Chirolokaal gebouwd.

9. Toekomstige ruimtelijke vertaling en visie op de ankerplaats

Deze tekst samen met de toegevoegde kaart 'ruimtelijke vertaling' lezen.

Voor het geheel van de ankerplaats geldt het behoud van het specifieke karakter van het rivierenlandschap. Dit betekent :

- het behoud en de garantie van een voldoende openheid van het rivierenlandschap;
- het behoud en het beheer van alle natuurlijke (rivieren en hun zijbeken) en kunstmatige waterlopen (kanaal Leuven-Mechelen, grachten, greppels, sloten, irrigatiekanaaltjes) met bijhorende waterkwantiteit en waterkwaliteit;
- het behoud en het beheer van de kenmerkende landsschapsstructuur: het lappendeken van nagenoeg halfnatuurlijke en door de mens gecreëerde biotopen, die zowel het historische als het actuele bodemgebruik weerspiegelen en alsdusdanig de landschappelijke kwaliteit van het rivierenlandschap in de verf zetten;
- het behoud, de versterking en het beheer van de aanwezige landschapselementen zoals solitaire bomen, bomengroepen, bomenrijen, houtkanten, plasjes, dijken en sloten;
- het behoud en het beheer van het typische bouwkundige erfgoed (hoeven, kasteeldomeinen en parken, kapellen);

- het behoud en het onderhoud van het onverhard wegenpatroon (veldwegen);
- het behoud en het beheer van openbaar groen in de ankerplaats (langs wegen, overhoekjes, ...) volgens de principes van harmonisch groenbeheer;
- het behoud en het beheer van het archeologische erfgoed.

Kasteel Tibur en de Netevallei

Het beschermde monument en dorpsgezicht Kasteel Tibur met zijn omgevend park ten noorden van de Nete zijn het resultaat van één architecturaal concept van de 19de eeuw. Gezien de historische en architecturale waarde van dit kasteeldomein is het behouden van deze waarden essentieel. Alle (herstel)werkzaamheden die in het park plaatsvinden moeten in dit historisch parkontwerp passen. Hetzelfde geldt voor het noodzakelijke onderhoud van het kasteel. Belangrijke uitgangspunten voor het beheer van het domein zijn de principes van duurzaam parkbeheer die werden beschreven in 'Uitgangspunten en principes Harmonisch Park- en Groenbeheer' van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Bos en Groen (redactie Heyens V. en Decuyper Y., uitgave 2003). Hoewel deze principes hoofdzakelijk betrekking hebben op openbare parken, zijn een aantal ervan ook toepasbaar in privé parkdomeinen.

Het gedeelte van de Netevallei in de voorgestelde ankerplaats bestaat hoofdzakelijk uit soortenrijke ruigten, wilgenstruwelen, moerasvegetatie en een oude Netemeander dat als natuurreservaat wordt beheerd. Voor dit gedeelte van de ankerplaats staat een ecologische visie voorop met aandacht voor het behoud van de aanwezige natuurwaarden.

Samengevat:

- a) het behoud en het beheer van het beschermd kasteel Tibur met aanhorigheden en omgevend park en ommuurde moestuin volgens de principes van duurzaam parkbeheer (foto 15);
- b) het behoud en het beheer van het natuurgebied "Oude Netearm" met aandacht voor het behoud van kenmerkende habitats en levensgemeenschappen langsheen de Nete (foto 14);
- c) het behoud van het landelijk karakter van de aanpalende bebouwing op de noordgrens met de ankerplaats;

Battenbroek

Het poldergebied van Battenbroek dateert reeds van in de Frankische tijd. Het gebied werd reeds zeer vroeg ingedijkt om land op water te winnen, waardoor vruchtbare gronden ontstonden voor akkers en weilanden. Buiten deze opgeworpen (zomer)dijken, naar de grote rivieren toe, bleef het moerassig.

Binnen de dijken vestigden zich een aantal families in hoeven. In de loop van vele eeuwen geschiedenis overstroomde het gebied op regelmatige tijden en vonden talrijke dijkbreuken plaats.

In de 20ste eeuw veranderde het uitzicht van het poldergebied drastisch door de massale aanplanting van populierenbestanden, ten koste van het weide- en akkerareaal. Ook de moerassige zones werden met populieren opgeplant. Met de aanleg van de autosnelweg E19 werd de polder in twee gesneden. Bovendien ontstond er, door de behoefte aan

grond voor de bouw van de autosnelweg, een reusachtige waterplas in het gebied, die thans voor een zeer groot deel als recreatieve plas wordt gebruikt.

Hoewel bebossing in het rivierenlandschap van historisch recente oorsprong mag genoemd worden, zijn de volgens een bepaald patroon aangelegde populierenbossen een belangrijk landschappelijk element in het voorheen open rivierenlandschap geworden. Ze zijn getuige van een veranderend bodemgebruik in een maatschappij waarin behoeften en inzichten steeds aan verandering onderhevig zijn. Om deze reden is het behoud van populierenbestanden in het gebied te verantwoorden, maar is een verdere uitbreiding van de bestanden in een open en waardevolle riviergraslanden niet wenselijk.

Het behoud van het huidige areaal grasweiden en de schaars aanwezige akkers is belangrijk, omdat het relicten zijn van het landgebruik dat al eeuwen niet meer is gewijzigd. Ruigten en struwelen zijn thans de natuurlijke climaxvegetatie op gronden die gedurende eeuwen in gebruik waren als hooilanden. Het behoud ervan als biotopen voor planten en dieren in het rivierenlandschap is niet enkel om landschappelijke redenen belangrijk, maar ook omwille van redenen van natuurbehoud.

Van de Grote Vijver of de huidige plas in gebruik door de Mechelse Waterskiclub, wordt slechts het noordelijke deel in de ankerplaats behouden. Het hoeft geen betoog dat met de aanleg van de plas een aanzienlijk deel van het oorspronkelijke rivierenlandschap is verstoord. Areaalverlies van de oorspronkelijke hooi- en weilanden, wijziging in het grondwaterregime, ontsluiting van het gebied voor recreatieve doeleinden zijn maar enkele van de nefaste gevolgen. Het positieve van deze grote zandwinningsput (en ook van de andere 'putten' in de voorgestelde ankerplaats) is dat hij een overwinteringsplaats vormt voor watervogels. Afspraken rond het recreatieve gebruik van de waterplas zijn dan ook noodzakelijk.

Van historisch en wetenschappelijk belang is het feit dat in dit gedeelte van het rivierenlandschap het areaal "vloeibeemden" het grootst was, maar door het in onbruik raken van dit landgebruik nagenoeg volledig uit dit deelgebied is verdwenen. Populieraanplantingen of de verdere successie naar ruigten of (wilgen)struwelen kwamen in de plaats. Vooral omwille van de floristische waarde van dit type hooilanden is het behoud ervan belangrijk. Onderzoek naar het herstel van het systeem (weliswaar op kleinere schaal) lijkt aangewezen.

Het kasteel van Battenbroek, hoewel daterend uit het begin van de 19de eeuw, komt al als vestiging voor op de Ferrariskaart (1777). Behoud van dit bouwkundig erfgoed met het bijhorende park is vanzelfsprekend.

Samengevat:

- a) het behoud en het versterken van het open weide- en akkerareaal;
- b) het behoud en het beheer van voor het gebied kenmerkende populieraanplantingen zonder verdere uitbreiding met overgang naar streekeigen loofbos;
- c) het behoud van het karakteristieke polderlandschap door het behoud van het geheel van de dijkstructuren en afwateringsgrachten en sloten;
- d) het behoud en het beheer van de aanwezige landschapselementen zoals solitaire bomen, bomengroepen, bomenrijen, dreven, houtkanten en sloten;
- e) het verbeteren van de landschappelijke integratie van de Grote Vijver door het streven naar een natuurlijke oeverbegroeiing;
- f) het afstemmen van het recreatief medegebruik in het deelgebied op de bestaande landschapswaarden;

- g) wetenschappelijk onderzoek naar het voorkomen van en het behoud van historische vloeibeemden in het gebied;
- h) het behoud en het beheer van kasteel Battenbroek met omgevend domein (foto 3);
- i) het behoud en het beheer van het cultuurhistorisch bouwkundig erfgoed in het gebied:
 - 1) Mechelen, Walem, Battenbroek z.n., Kapel van O.-L.-Vrouw op de splitsing met de Blarenberghlaan;
 - 2) Mechelen, Walem, Battenbroek 20, Polderhoeve (foto 1);
 - 3) Mechelen, Walem, Battenbroek, Kapel (ten Z-W van Polderhoeve) (foto 2);
 - 4) Mechelen, Walem, Battenbroek 22, alleenstaande villa

Dijlevallei

De Dijlevallei, tussen Zenne en Dijle, heeft meer dan Battenbroek het karakter van het oorspronkelijke open rivierlandschap bewaard. Graasweiden, ruigten, hooilanden, rietlanden en zeggeveldjes, dijkjes, sloten, vloeibeemden, populierenbossen, plasjes, vijvertjes en verspreid liggende (maïs)akkers wisselen elkaar af. De Oude Dijle-arm, een oude afgesneden meander van de Dijle, thans bestaande uit een aantal langgerekte waterplassen, is nog getuige van het natuurlijk meanderend verloop van de rivier voor het rechttrekken ervan in functie van de scheepvaart. Behoud en beheer van deze landschappelijke structuur is omwille van de (cultuur)historische betekenis en omwille van de actuele natuurwaarden van de plassen (verlandingsvegetaties van Zeggesoorten en riet) dan ook noodzakelijk.

Ten zuidwesten van de Oude Dijle-arm ligt het natuurreservaat Den Battelaer, een natuurgebied met graasweiden, natte elzenbosjes, populieraanplantingen, riet- en zeggeveldjes. De Oude Zenne-arm en de oude Zenne-dijkjes versterken deze natuurwaarden. Het beheersplan van het natuurreservaat voorziet in het herstel van deze landschappelijk waardevolle vloeibeemden.

Het gehucht Zennegat, aan de monding van de Zenne en de samenvloeiing van Zenne, Dijle en Leuvensevaart, is vanouds een belangrijk oriëntatiepunt in het open rivierenlandschap. Als baken op Vlaams niveau is behoud en beheer van het bouwkundig erfgoed (de rijhuizen en de sluis van Zennegat) noodzakelijk.

De Leuvense Vaart (het kanaal Leuven-Mechelen) snijdt dit deelgebied middendoor. Samen met de grote rivieren vormt het kanaal een ruimtelijk opvallende, scheidende en verbindende rol. Nieuwe constructies in functie van de scheepvaart of constructies in functie van de (recreatieve) ontsluiting van het gebied (fiets- en wandelbruggen) kunnen worden toegelaten op voorwaarde dat ze de eigenwaarde van het kanaal niet aantasten en het ontwerp inpasbaar is in het totale landschapsconcept van de voorgestelde ankerplaats.

Samengevat:

- a) het behoud en het versterken van het open rivierlandschap;
- b) het behoud van het karakteristieke rivierlandschap door het behoud van het geheel van de dijkstructuren en afwateringsgrachten en sloten;
- c) het behoud en het beheer van (half)natuurlijke (moeras)vegetaties als rietland, kleine zeggegemeenschappen, natte ruigten, vloedbosjes, wilgenstruwelen en elzenbosjes;
- d) het behoud en het beheer van de aanwezige landschapselementen zoals solitaire bomen, bomengroepen, bomenrijen, dreven, houtkanten en sloten;

- e) het behoud en het beheer van open waterplasjes en poelen;
- f) het behoud en het beheer van de Oude Dijlearm als historische structuur en met aandacht voor de aanwezige natuurwaarden;
- g) herstel van de historische vloeibeemden in natuurgebied Den Battelaer (foto 12) ;
- h) het afstemmen van het recreatief medegebruik in het deelgebied op de bestaande landschapswaarden;
- i) het integraal behouden en beheren van de rijhuisjes van het gehucht Zennegat als baken in het open rivierlandschap (foto 10);
- j) het verantwoord landschappelijk inpassen van recreatieve infrastructuur in het deelgebied met bijzondere aandacht voor de integratie van nieuwe fietsers- en voetgangersbruggen
- k) het verantwoord landschappelijk inpassen van bijkomende constructies en infrastructuur ten behoeve van de scheepvaart (foto 11);
- l) het behoud en beheer van het historische sluiscomplex van Zennegat (foto 9);
- m) het behoud en het beheer van het cultuurhistorisch bouwkundig erfgoed in het gebied:
 - 1) Mechelen, Hogeweg 253, Hooghuis (voormalig Spaans fort);
 - 2) Mechelen, Zennegatsluis (foto 9);

Zennevallei

De linkeroever van de Zenne, tussen Zenne en de grote dijk ten noorden van het centrum van Heffen, is in pedologisch opzicht verschillend van de Dijlevallei. Over het algemeen betreft het meer zandleem of lemig zandbodems, terwijl de deelgebieden Dijlevallei en Battenbroek hoofdzakelijk uit leemfracties is opgebouwd. Dit verschil in textuur vertaalt zich in een (historisch) ander bodemgebruik. Daar de zandfractie in dit gedeelte van de ankerplaats groter is dan in de polder van Battenbroek en de alluviale gronden van de Dijlevallei, en daardoor beter of makkelijker te bewerken was, is het aandeel akkergrond groter. Waar in het verleden het hoofdzakelijk tuinbouwteelten betrof (in het midden van de twintigste eeuw hoofdzakelijk asperges), wordt nu nagenoeg op alle akkers maïs geteeld. Het bouwkundig erfgoed betreft in dit gebiedsdeel dan ook enkel hoeven, die thans nog als hoeve in gebruik zijn.

Ter hoogte van de Zenne-arm bevindt zich nog een oud, waardevol vochtig tot nat elzenbos, dat nooit omwille van de te natte omstandigheden in landbouwgebruik is genomen. Na de tweede wereldoorlog werd het bosareaal uitgebreid met populieraanplantingen.

Naast de schaarse hoeven, moerasbos, relictten van hooilanden (thans ruigtes en wilgenstruwelen), populieraanplantingen en akkers, beslaat de overige helft grote percelen weiland.

In dit gedeelte van de voorgestelde ankerplaats staat de functie 'landbouw' voorop met behoud van het huidige areaal. Al mag de bodemtextuur meer geschikt zijn voor het bedrijven van landbouw, toch verhindert de drainagetoestand van de bodem (nat tot zeer nat, met uitzondering van lokale ophogingen rond de hoeven) de uitbreiding van het akkerareaal. Ingrepen in de waterhuishouding om hieraan te verhelpen, hebben ongetwijfeld hun invloed op de waterhuishouding in de directe omgeving.

Samengevat:

- a) het behoud en het beheer van de open akker- en weilandcomplexen (foto 6);
- b) het behoud en beheer van poelen (foto 5);
- c) het behoud en het beheer van het grachtenstelsel en historische dijkstructuren (foto 7);
- d) het herstel van verruigde hooilandpercelen;

- e) het behoud van het areaal bos met geleidelijke omvorming van populieraanplantingen naar streekeigen loofbos;
- f) het behoud van de verspreid liggende hoeven in de vallei met bijzondere aandacht voor het bouwkundig erfgoed opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
 - 1) Mechelen, Heffen, Hooiendonkstraat 97, Hooiendonkhoeve;
 - 2) Mechelen, Heffen, Hooiendonkstraat 100, paalschuur;

Heindonk en Hooiendonk

Het toponiem 'donk' verwijst naar de hoger gelegen (zandige) delen van dit gebiedsdeel. Door de hogere en daardoor relatief 'drogere' ligging, is het areaal akkergronden in vergelijking met de overige gebiedsdelen het grootst. Maïs is de belangrijkste teelt. Grote percelen weiland maken echter de hoofdmoot uit van het afgelijnde gebied. De 'donk' van Heindonk is hoofdzakelijk bebost. Ter hoogte van het toponiem 'Kleine Bergen' (verwijzend naar plaatselijke rivierduinen) zijn de depressies uitgegraven tot kleine (weekend)recreatievijvers met bijhorende niet-inheemse aanplantingen, die het open landschap door hun onnatuurlijke beslotenheid aantasten.

Behoud van de weidse openheid van het gebied staat centraal.

Samengevat:

- a) het behoud van het open, weidse landschap (foto 8);
- b) het behoud en beheer van de greppelstructuren;
- c) het behoud en beheer van de akker-en weilandcomplexen;
- d) het behoud van de aanwezige steilrand (foto 8);
- e) het behoud en beheer van het loofbos op de donk van Heindonk (foto 8);
- f) het behoud en het beheer van het cultuurhistorisch bouwkundig erfgoed in het gebied:
 - 1) Willebroek, Heindonk, Kleine Bergenstraat z.n., 't Vossekot (hoeve);
 - 2) Willebroek, Heindonk, Kleine Bergenstraat 8, hoeve;

De grote rivieren: Zenne, Dijle en Nete

Deze drie rivieren hebben het uitzicht en voorkomen van deze ankerplaats bepaald. Als lijnvormige elementen verbinden ze gebieden met elkaar, maar zijn ze tegelijkertijd ook een direct waarneembare scheidslijn. Hoewel hun voorkomen onder invloed van de mens drastisch is gewijzigd (rechttrekking, uitdieping, verbreding, lozing,...), waardoor niet alleen de rivieren maar ook het landschap dat ze hebben gekneed in de loop der geschiedenis wijzigingen heeft ondergaan, blijven ze de motor van het actuele landschap. Het is dan ook vanzelfsprekend dat alle toekomstige ingrepen aan deze waterlopen nauwlettend moeten worden opgevolgd, waardoor mogelijke 'schade' aan het landschap wordt vermeden. Garanties voor een betere waterkwaliteit en het behoud van het waterregime in de waterlopen staan voorop in de visie.

Naast de belangrijke rol die de waterlopen 'sensu strictu' vervullen in het landschap, is ook het landschappelijk en ecologische belang van de rivierdijken te onderstrepen. De landschapsecologische verbindingsfunctie van dijken is in het natuurbehoud al voldoende onderstreept. Oordeelkundig beheer van deze 'lichamen' is nodig voor het behoud ervan. Overigens geldt dit niet alleen voor de rivierdijken, maar voor alle dijken die in het omliggende landschap werden aangelegd om overstromingen tegen te houden. Vele van de dijken hebben naast hun floristische en faunistische waarde immers ook hun landschappelijke waarde. Vaak werden zij immers opgeplant met bomen, waardoor in de

immense openheid van het rivierenlandschap toch een zekere beslotenheid werd gecreëerd.

Voor Zenne, Dijle en Nete geldt dan ook:

- a) het behoud en beheer van de natuurlijke waterlopen (inclusief hun zijbeken);
- b) het verbeteren van de waterkwaliteit van deze waterlopen in functie van fauna en flora;
- c) het behoud en beheer van de rivieroever met aandacht voor het bestrijden van pestsoorten (o.a. Reuzenbalsemien) (foto 13 en 14);
- d) het oordeelkundig gebruik van de waterlopen (recreatief, scheepvaart) in functie van het omgevende rivierenlandschap.

10. Kansen, knelpunten en aandachtspunten

Het open rivierenlandschap, vlakbij een dichtbebouwde stad als Mechelen en de woonkernen van Rumst en Willebroek, heeft heel wat troeven:

- Groen bij de stad biedt kansen voor het beheer van natuurreervaten, waarin naast het 'natuurlijk' erfgoed tevens veel aandacht gaat naar het 'cultuurhistorisch' erfgoed.
- Het populairder worden van zachte recreatie betekent extra aandacht voor de open ruimte, rust en landschapselementen in het gebied.
- Gezien de 'natte' condities van het rivierenlandschap is de uitbouw van zeer grote agrarische bedrijven nagenoeg onmogelijk en niet wenselijk in het gebied. Landbouwactiviteiten (hoofdzakelijk veeteelt) vinden plaats op een kleinere schaal, waardoor landschapswaarden niet verder worden aangetast. Een mogelijkheid voor "agrarisches landschapsbeheer in functie van natuur- en erfgoedwaarden" kan in deze ankerplaats worden onderzocht. Een onderzoek naar het historische belang van vloeibeemden en een mogelijk herstel op kleine schaal is één van de beleidswenselijkheden.

Niettemin zijn er een aantal schaduwzijden:

- Naast passieve recreatie vindt in het gebied ook actieve recreatie plaats (de Grote Vijver) met bijhorende (vaak storende) infrastructuur. Een uitbreiding moet te allen tijde worden vermeden.
- Het voetbalveld van Walem gelegen te midden van waardevolle delen van het Battenbroek;
- Oprukkende bebouwing vanuit de dorpscentra en uitbreiding van landbouwzetels in de ankerplaats moet worden vermeden;
- Een mogelijke uitbreiding van het industrieterrein Mechelen-Noord kan niet in de voorgestelde ankerplaats plaatsvinden.;
- Een invasieve plantensoort als Reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera*) op de kanaal- en rivierdijken verdringt de waardevolle inheemse soorten in deze graslandvegetaties. De bestrijding van deze pestsoort moet doelgericht worden aangepakt.
- De gevolgen van de uitvoering van het Sigma-plan (dijkverhogingen) kunnen in negatieve zin ingrijpend zijn voor het historische en actuele landschapsbeeld.

11. Gewenste planologische afstemming

De deelgebieden Battenbroek, Dijlevallei en Netevallei en het kasteel van Tibur hebben hoofdzakelijk groene bestemmingen: natuurgebied en natuurgebied met wetenschappelijke waarde (natuurreervaten). Zennevallei en het gebied Heindonk en

Hooiendonk zijn hoofdzakelijk gelegen in landschappelijk waardevol agrarisch gebied. Deze bestemmingen ondersteunen de waarden die aanleiding hebben gegeven tot aanduiding van de ankerplaats.

Ter hoogte van de Kievithoeve in het deelgebied Heindonk en Hooiendonk, is een groot gedeelte van de percelen aangeduid als recreatiegebied, hoewel deze bestemming actueel niet is ingevuld (akker en weilanden). Omwille van de huidige landschapswaarden ('open landbouwgebruik' in het open rivierenlandschap) krijgt deze zone beter een herbestemming naar landschappelijk waardevol landgebied, waarin het momenteel ingebed ligt.

12. Begrippenlijst en referenties

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu, Bestuur voor Monumenten en Landschappen. Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 10n3 (Ru-Z), Provincie Antwerpen (1985).

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu, Bestuur voor Monumenten en Landschappen. Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 13n2, Provincie Antwerpen (1995).

Verantwoordingsnota's voor het beschermingsvoorstel 'Zennegat-Battenbroek' fasen 1 t.e.m. 5, Monumenten en Landschappen (1980-1993), niet gepubliceerd.

Digitale vectoriële bestanden van de Vlaamse Landschapsatlas, cd-rom, Ondersteunend Centrum GIS-Vlaanderen (2001).